

~~16~~

~~25~~ B/2 A. 49

~~697~~
822

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

(ΙΣΤΟΡΙΑ.—ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ.—ΤΕΧΝΗ)

ΥΠΟ
ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Ι. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΦΛΟΣΕΛΙΔΩΝ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1914

Τὸ περὶ τῆς **μεγάλης Θεσσαλονίκης** μικρὸν τοῦτο βιβλίον ἔγραψα καὶ με ἀγάπην πολλὴν καὶ με ἐργασίαν ἰδίαν ἐρένης. Οὐδὲν βοήθημα πλήρες ὑπάρχει περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τοῦ Μεσαιῶνος, οὐδεμίαν μελέτη γενικὴν περὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς πόλεως καὶ μάλιστα τῆς τέχνης τῶν περιάμπτων αὐτῆς βυζαντινῶν μημείων. Πολλὰ εἰς τὸ βιβλίαιον τοῦτο, δέγναι νὰ τὴν εἴπω χωρὶς διαταγμῶν, εἶναι νὰ καὶ πρωτότυπα, πορευόμενα ἀμφοῦς ἀπὸ αὐτὰς τὰς παλαιὰς πηγὰς. Καὶ τὴν ὅλην δ' ἐκθεσὶν τῶν ἤδη γνωστῶν ἕτε τῶν ἐξηγηρημένων ἐπροσπάθειαν νὰ γράψω ~~καθὼς~~ ^{καθὼς} ἵσχυρον, ὥστε ὅχι μόνον νὰ παρέχῃ εὐσυνόριστον καὶ ἀτηκωβισμένην εἰκόνα τοῦ βίου τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ νὰ διδῇ τὸ διαγραμμα τῆς συγγραφῆς ἐνὸς μεγάλου βιβλίου περὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐγράφη καὶ με ἀγάπην πολλὴν τὸ μικρὸν τοῦτο βιβλίον. Διότι ὁ πλήρης συγκροτῶν τραγικῶν ἀλλὰ καὶ πληρῆς λαμπρότητος ἱστορικὸς βίος τῆς πόλεως μοὶ ἐπαρουσίαζε ~~δηνεκῶς~~ ^{δηνεκῶς} πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν συγγραφὴν τὴν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τῆς ἱστορίας ολοκλήρου τῆς φυλῆς ἡμῶν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα. Διότι αἱ ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου Ἑλληνικοῦ σιγαίου ἀνεκτιθηθεῖσαι χῶραι φέρουν τὴν νέαν Ἑλλάδα μακρὰν τῶν οὐρῶων τῆς ἀρχαίας, ὅπου ἐμεγαλοῦρησε τὸ ἀθάνατον ἀρχαῖον πνεῦμα τὴν φέρουν εἰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας διὰ μεγάλων πολεμικῶν ἀθλῶν καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐμεγαλοῦρησε τὸ πνεῦμα τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦ νέου μεγάλου ἱστορικοῦ ὄριζοντος, ὁ ὁποῖος ἀνοίγεται καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, συμβολὸν τιμιώτατον εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κατ'ἔξοχον βυζαντινὴ πόλις, ἡ ὁποία προέκλεισε ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς εἰς τὰ ἰσχυρὰ τῆς τεῖχης αὐτῆς τὴν ψυχὴν τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν πατέρων.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΚΤΗΘΕΙΣΑΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ
(29 Ὀκτωβρίου 1912).

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

(Ἡ πόλις.- Ἱστορία.- Βυζαντινά μνημεῖα).

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΠΟΛΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΩΠΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Παγκόσμιος ἱστορικὴ σημασία τῆς Θεσσαλονίκης.— Ἰδιόζουσα σημασία διὰ τὸν Ἑλληνικὸν μεσαιῶνα.— Ἡ λατρεία πρὸς τὸν Ἅγιον Δημήτριον.— Εὐσέβεια καὶ ὀρθοδοξία.— Διακρότης πολιτισμοῦ.— Τὰ βυζαντινά μνημεῖα τῆς πόλεως.— Κέντρον γραμμάτων καὶ ἀναγεννήσεως.— Κέντρον στρατιωτικόν.— Μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τας υπερλαμπροὺς νίκας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς δύο ἐνδόξους ἡμῶν πολέμους τοῦ 1912-13, αἵτινες διὰ τοῦ κραταῖοῦ ξίφους τοῦ δαφνοστεφοῦς ἡμῶν Βασιλέως ἀπέδωκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα παλαιὰς ὀνομαστάς χώρας αὐτῆς, καταυγάζει ἢ μετὰ δουλείαν αἰῶνων ἀνάκτησις τοῦ φωτεινοῦ ἀδάμαντος, ὁ ὅποιος ἐπιστέφει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τῆς μεγάλης καὶ ἐπιφανεσιότητος πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὴν νύκτα τῆς 26 Ὀκτωβρίου τοῦ 1912, τῆς ἐπισήμου ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τοῦ πολιοῦχου τῆς πόλεως, τοῦ Μεγαλομάρ-

τυρος Δημητρίου, ὁ ὁποῖος τόσας φορὰς ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ φοβερὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰσῆρχοντο εἰς τὴν μεγάλην πόλιν αἱ πρωτοπορεῖαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν ἐπομένην ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ στεφανώνοντος αὐτὴν παλαιοῦ βυζαντινοῦ κάστρου δοξασθεῖσα καὶ πάλιν ἡ κυανόλευκος. Ἡ αἰωνόβιος καὶ ἔνδοξος πόλις τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς ὁποίας τὴν ἐλευθερίαν καθηγίασε τὸ τίμιον αἷμα τοῦ ἔθνομάρτυρος Βασιλέως Γεωργίου, ἐγίνετο πάλιν Ἑλληνική. Καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὴν ἐπέτειον τοῦ Ὑπερμάχου τῆς πόλεως, εἰς τὸν καὶ πάλιν, μετὰ βεβήλωσιν πέντε αἰώνων, ἀγιασθέντα μεγαλοπρεπῆ ναὸν Του, ἐν ἐνθουσιῶδει κατανύξει, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀπειροῦ κλαίοντος ἐκ χαρᾶς, ἐν μέσῳ ἐπισήμων καὶ μεγιστάνων, ἐνώπιον τοῦ Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου, ὁ Μητροπολίτης τῆς ἀπελευθερωθείσης Θεσσαλονίκης ἐπανηγύριζε τὴν ἄρρητον ἐπὶ τῇ ἀπελευθέρωσει ἀγαλλίασιν τῆς πόλεως καὶ ἰκέτευε τὸν Μεγαλομάρτυρα, ὅπως σκέπη τὸ ἔθνος, τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν, τοὺς εὐσεβεστάτους ἡμῶν Βασιλεῖς.

Εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἡ Θεσσαλονίκη παρουσιάζει τὸ μοναδικὸν φαινόμενον πόλεως, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας εἴκοσι καὶ τρεῖς, ἂν καὶ ὑπέστη πλείστας δεινὰς ἐπιδρομὰς βαρβάρων καὶ φοβερὰς καταστροφὰς, συνεχίζει ἕως σήμερον ἔντονον καὶ ἀδιάσπαστον τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον. Ἡ Κωνσταντινοῦπολις ἐκτίσθη ἕξ αἰῶνας μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην. Αἱ μεγάλαι καὶ ἔνδοξοι πόλεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἡ Ῥώμη καὶ αἱ Ἀθήναι, πίπτουν εἰς τὴν ἀφάνειαν ἐπὶ αἰῶνας κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ἡ Θεσσαλονίκη εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος, καθίσταται πόλις ἐπίσημος, μὲ τὴν ἰδρυσιν δὲ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα πόλις μεγάλη καὶ εὐδαίμων. Τὴν θαυμασίαν ἀνθήσιν καὶ

ζωὴν αὐτῆς διετήρησεν ἀδιάσπαστον ἕως σήμερον, ὅτε μετὰ πέντε σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τὴν κατάκτησιν τῶν Τούρκων (1430), ἀνεκτῆθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ (1912). (1)

Εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν λαμπρύνει αἰωνίως τὴν Θεσσαλονικὴν τὸ μέγα γεγονός ὅτι ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη θύρα, ἡ ἀληθὴς Ὑραία Πύλη, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Χριστιανισμός. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ πρῶτον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔρριψε τὸν τίμιον σπῆρον τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν πόλιν ταύτην ἐφώτισε τὸν κόσμον ὅλον τὸ ἀνεσπερον φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἤρχισε νέος πλέον βίος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ κοσμοϊστορικὸν τοῦτο γεγονός εἶναι πόσον μέγα, ὥστε αὐτὸ καὶ μόνον ἐτόνισεν ὡς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν λόγον του ὁ Ἄσκουθ, ἔταν ἀνήγγειλεν εἰς τὸ ἐπίσημον γεῦμα τοῦ λόρδου δημάρχου τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατάληψιν τῆς πόλεως.

Θέσιν δὲ μεγάλην καὶ περιδοξον κατέλαβεν ἡ Θεσσαλονικὴ εἰς τὴν μακροαἰῶνα καὶ περιπετειώδη ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν.

(1) Περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ ἐποψιν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἰδίως ἐποχὴν ἀεζῆσαι νὰ γραφῆ μέγα βιβλίον. Σπουδαῖον βιβλίον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ μόνον τῆς ἀρχαιοτέρας, καὶ παλαιῆς, ἔχει γράψαι ὁ Tafel *Περὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς* (1839) ἰταλιστῆ. Τοῦ Δημητρά τὰ *Μακεδονικά* (Ἡ Μακεδονία, 1896) πρέπει νὰ τα μεταχειρισθώμεθα μὲ πολλὴν προσοχὴν, ὡς καὶ δύο νεώτερα βιβλία τοῦ Ο. Γαίταλι *Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Ἡ Θεσσαλονικὴ τῶν 14 αἰῶνα* (γαλλιστῆ, 1918). Πολὺ χρήσιμοι εἶναι καὶ οἱ παλαιοὶ περιηγηταί, ὡς ὁ Beley (1777), ὁ Beaujour (1800), ὁ Cousinéry (1831). Τὴν ἀληθινὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀρῶμεθα ἀπὸ τοὺς παλαιούς βυζαντινοὺς συγγραφὰς καὶ ἀπὸ τὰ πολυτιμώτατα μνημεῖα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, τὰ ἑποικα διασωσιν ἡ πόλις.

Ὁ ἱστορικός αὐτῆς βίος, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς εὐδαιμονίας καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν καταστροφῶν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, εἶναι μία συνοπτικὴ ἱστορικὴ τῶν ἀτελειώτων περιπετειῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπίσης καὶ ὁ βίος αὐτῆς ὁ κοινωνικός, ὁ λογοτεχνικός, ὁ καλλιτεχνικός παρουσιάζει εἰκόνα ἀκριβῆ τοῦ βίου ὅλης τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας.

Οὐδεμίαν πόλιν Ἑλληνικὴν, ἴσως καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ὑπὸ τὸν οὐρανόν, ὑπέστη τόσα φοβερὰ παθήματα, τόσα ἀμέτρητα δεινὰ τοῦ πολέμου, τόσας σφοδρὰς πολιορκίας καὶ τραγικὰς ἀλώσεις, ὅσας ἡ Θεσσαλονίκη. Ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων τῆς υπάρξεώς της ὑπέστη φοβερὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἐπολιορκήθη ἀπὸ πολυπύμους βαρβάρους λαοὺς: ἀπὸ τὸν Γ' ἕως τὸν Ι' αἰῶνα ἀπὸ βαρβάρους τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Ἀσίας, οἵτινες κατέκλυσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεσαιῶνος τὰς ἀχανεὶς ἐρήμους παρὰ τὴν Εὐξεινὸν Πόντον καὶ τὸν Δούναβιν καὶ οἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς παρὰ μόνον, ἐὰν ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Θεσσαλονικίην. Ἦσαν οὗτοι οἱ Σκύθαι, οἱ Ἰπταῖοι, οἱ Οὐννοι, οἱ Ἄδαροι, οἱ Σλάβοι, οἱ τελευταῖοι ὁπτιῶν φασ φορὰς ἐπολιορκήσαν τὴν πόλιν. Ἐπειτα ἠρήμωσαν τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ Νότου οἱ φοβεροὶ πειραταὶ Σαρακηνοί. Καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀπὸ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς (ἀπὸ Ι'—ΙΕ' αἰῶνα), Βούλγαροι, Νορμανδοί, Φράγκοι, Σέρβοι, Ἑνετοί, Γούρκοι, εἰς ὅποιοι θὰ ἠδύνατο νὰ κατακτήσουν ἕλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, μόνον ἐὰν ἐκυρίευσαν τὴν ἰσχυρὰν Θεσσαλονικίην.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη πόλις ἦτο «ἀνωτέρα παντὸς κινήσου», καὶ παρείχεν εἰς τὸν κόσμον τὸ θαυμάσιον φαινόμενον πόλεως, ἡ ὅποια εὐθὺς ἀμέσως ἀνηγείρετο θαλερὰ ἀπὸ πᾶσαν σμφορὰν. Διότι εἶχεν ἡ πόλις τεῖχος ἀκαταγώνιστον τὴν φιλοπαρίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν πολιτῶν αὐτῆς, εἶχε φύλακα ἀγρῆνον, τὸν

ὑπερένδοξον προστάτην καὶ υπέρμαχον αὐτῆς, τὸν Μεγαλομάρτυρα Ἅγιον Δημήτριον. Ἀπέραντος ἦτο ἡ πίστις καὶ ἀκλόνητος ἡ πεποίθησις τῶν κατοίκων εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τὸν ἐβλεπον τὸν ἴδιον πραγματικῶς προηγούμενον τοῦ στρατοῦ καὶ ὀδηγοῦντα αὐτοὺς εἰς τὴν νίκην. Καὶ τοὺς ἄλλους ἐπίσης μάρτυρας τῆς πίστεως ἡμῶν υπερβαλόντως ἐτίμων οἱ Θεσσαλονικεῖς, καὶ ἦτο ἡ πόλις ὀνομαστὴ εἰς ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον διὰ τὴν εὐσέθειαν καὶ τὴν πίστιν, τὴν ὁποῖαν ἐτήρησε μέχρι τέλους «καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον», καὶ ἐσεμνύετο εἰ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν πόλις τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ τόσον συγκινητικὴ αὐτῆ εὐλάβεια πρὸς τὸν Μεγαλομάρτυρα αὐτῶν καὶ ἡ βαθεῖα θεοσέβεια τῶν Θεσσαλονικέων εἶναι τὸ κυριώτατον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς πόλεως, (1) ἡ ὁποία οὕτως ἀναπαριστάνει πιστότατα τὸν πλήρη κατανυκτικῆς εὐσεβείας βίον τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν πατέρων, αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν καὶ μυστικοπαθῆ βυζαντινὴν ψυχὴν.

Ἦτο δὲ ἡ πόλις πλουσία καὶ εὐδαίμων. Ἐκ τῆς ὑπερέχου αὐτῆς γεωγραφικῆς θέσεως συνεσφρεύοντο εἰς αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα ἦσαν ἄφθονα εἰς τὴν πόλιν. Ποικίλα βιομηχανικὰ ἐργαστήσια κατεσκεύαζον πᾶν εἶδος διακοσμῆσεως, ὄχλος ἀμέτρητος συνωστίζετο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγοράς, ἔμποροι καὶ ξένοι ἤρχοντο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ οἱ κάτοικοι ἔζων ἐν εὐμαρείᾳ, πολλοὶ δὲ ἦσαν πλούσιοι καὶ ἔζων ἐν χλιδῇ καὶ πολυτελείᾳ. Τάξις καὶ εὐνομία ἐπεκράτει εἰς τὴν πόλιν.

¹ Ὅλοι οἱ περὶ Θεσσαλονικῆς ὁμιλοῦντες Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς πρῶτον ἐπαινῶν τῆς πόλεως τὴν εὐσέθειαν αὐτῆς τονίζουσι.

Λαμπρόταται ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ μεγάλαι ἐμπορικαὶ πανηγύρεις, συναθροίσεις καὶ διαλέξεις λογίων καὶ καλλιτεχνῶν, σχολεῖα ὀνομαστά, ἀνώτεραι σχολαὶ τῶν γραμμάτων, εἰς τὰς ἑποίας συνέρρεον ἀπὸ ἑλα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης σπουδασταί, ἐργαστήρια τέχνης καὶ σχολαὶ καλλιτεχνῶν, καθίστανον τὸν βίον πλήρη πνευματικῶν ἀπολαύσεων, «πλήρη χαρᾶς καὶ ευφροσύνης πνευματικῆς». Ὅλα τὰ ἄνθη πολιτισμοῦ ὑπερτέρου ἤνθιζον καὶ ἐστόλιζον τὴν μεγάλην πόλιν.

Τῆς λαμπρότητος ταύτης τοῦ πολιτισμοῦ διεσώθη μέχρῃς ἡμῶν ὄχι μόνον ἡ μακρυνὴ ἀπήχησις τῶν παλαιῶν χρονογράφων, ἀλλὰ καὶ πραγματικὰ τεκμήρια, τὰ πολυτιμότερα τῆς πόλεως βυζαντινὰ μνημεῖα. Σῶζονται τὰ κολοσσαῖα τεῖχη αὐτῆς μὲ τοὺς πύργους καὶ τὰς ἐπάξεις των, ἀπὸ τῶν ἑποίων τόσας φορές ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀγωνιζομένου μετ' αὐτῶν, ἀπέκρουσαν ἐνδόξως οἱ κάτοικοι τόσας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Σῶζονται πρὸ πάντων καὶ κινεῶν εἰς κατάπληξιν καὶ θαυμασμόν διὰ τὸ μεγαλεῖόν των οἱ παμμεγέθει καὶ καλλιπρεπέστατοι βυζαντινοὶ ναοὶ μὲ τὰς ποικίλας αὐτῶν διακοσμήσεις. Ἄνυπολόγιστος εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ ἀξία τῶν μνημείων τούτων τῆς τέχνης καὶ ὡς κτιρίων καὶ διὰ τὰ θαυμάσια ψηφιδωτά των. Κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν εἰς διακοσμήσεις, τὴν τελειότητα τῆς τέχνης εἰς τὴν ζωγραφικὴν των αἰ βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι, μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἱ ὠραιότεραι, αἱ ἑποιαὶ σήμερον ὑπάρχουν εἰς ἕλον τὸν Χριστιανικὸν κόσμον.

Διὰ τὴν μεγάλην αὐτῆς στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν περιωπὴν ἡ Θεσσαλονίκη καθ' ἕλον τὸν μεσαιῶνα ἐθεωρεῖτο ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τῆς Αυτοκρατορίας. Προνό-

μια και έλευθερίας δ'ως εξαιρετικὰς εΐχεν ή πόλις, άρχοντας και βουλήν, άκόμη και νόμους ίδιούς της. Οί Αυτοκράτορες πολλάκις ευχαρίστως διέτριβον εις αυτήν με τὰ πλούτη και με την αυλήν των. Έρεισμα ισχυρόν της Μεσαιωνικής ήμῶν βασιλείας, προπύργιον άκλόνητον κατά των βαρβάρων, έσωζε την ύπαρξιν της Αυτοκρατορίας και δλην την Έλληνικήν φυλήν. Κατά τούς τελευταίους δ' αΐῶνας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, κατά τούς όποιους κατέρρεεν ή έπίσημος βυζαντινός βίος και κατέπιπτεν ή Κωνσταντινούπολις, έστία του νέου αναγεννωμένου Έλληνικού βίου ύπήρξεν ή Θεσσαλονίκη, άληθής νέα πρωτεύουσα Έλληνικής φυλής, έστία νέων έθνικῶν ιδεωδῶν, νέων ιδεῶν πολιτικής και κοινωνικής έλευθερίας.

Όνομαστή ανά πᾶσαν την οικουμένην, δέν εΐχεν ή Θεσσαλονίκη (1) πόλιν άνωτέραν αυτής ή μόνον την Ρώμην και την Κωνσταντινούπολιν (2). Ήτο έφάμιλλος κατά την λαμπρότητα και τὰ άγαθά και πρὸς αυτήν την Κωνσταντινούπολιν, ήτο ή περιφανεστάτη, ή μεγάλη και ευδαιμων Θεσσαλονίκη.

Και διετέλεσεν ούτως ή Θεσσαλονίκη καθ' έθλον τόν Μεσαιωνα μία μεγάλη Μητρόπολις του Έλληνικού κόσμου και κέντρον λάμψεως του Έλληνικού πολιτισμοῦ. Υψῶνετο ή Θεσσαλονίκη υπερέφανος κατά των Σλάβων, πολεμική, αλλά και έκπολιτιστική συγχρόνως, κρατούσα ύψηλά και τὸ Ευαγγέλιον και την ρομφαίαν. Ήτο ή μεγάλη πόλις διὰ τόν μεσαιωνικόν Έλληνικόν κόσμον, ή Αθηνά της σοφίας και συγχρόνως ή Αθηνά του πολέμου. Οί Σλάβοι. ή διαρκής και φο-

1) «Τήν πανταχοῦ γῆς περιφόρητον τῆ κλέει», λέγει ο Ευστάθιος (ΙΒ αι.)

2) Θαυμάζοντες λέγουσιν ταῦτα και Βυζαντινοί και άρχαιοι Φράγκοι χρονογράφοι και περιηγηταί.

θερὸς κίνδυνος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ οἱ ἄλλοι βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ἔτρεμον τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἔμενον θαμβωμένοι ἀπὸ τὴν λάμπιν τοῦ πολιτισμοῦ της. Δύναμις στρατιωτικῆ, βιομηχανία, ἐμπόριον, τέχνη, θρησκεία, γράμματα, εἶλαι αἱ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐδίδον εἰς αὐτὴν θαυμασίαν λάμπιν. Μὲ ἓνα λόγον, ὅπως ἡ πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Κωνσταντινούπολις, καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξε καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα καὶ διὰ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην ἑλληνικαῖς καὶ ἐνδόξοις ἐναντίον των βαρβάρων προμαχῶν τῆς χριστιανωσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. (1). Ἦτο ἡ πόλις καὶ αὐτὴ Βασιλευουσα, ὡς ἦτο καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Βασιλις τῶν πολεων, καὶ ἐθρήνησε μὲ τὰ ἴδια δάκρυα ὁ λαὸς καὶ τὰς δύο βασιλίσσας, ὅταν τὰς ἔχασεν, εἰς τὰ δημοτικά του τραγούδια :

Πῆραν τὴν Πόλι, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη !

Ἡ ἱστορία τῆς μεγάλης Θεσσαλονίκης, διὰ νὰ συνοψίσω τὸν λόγον μου περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς, μᾶς δίδει μίαν συνοπτικὴν, ἀλλὰ ζωηρὰν εἰκόνα ὅλης τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βίου τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὰς τραγικὰς συμφορὰς, μὲ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας καὶ τὰς ἐνδόξους αὐτοῦ ἐποχὰς. Καὶ ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ διὰ μέσου μυρίων καὶ δεινῶν περιπετειῶν, ὁμοίως καὶ ἡ Θεσσαλονίκη μετὰ πᾶσαν καταστροφὴν ἐγειρεται καὶ πάλιν ἀκμαία καὶ θαλερά.

(1) Πρὸ τὸν διασημὸν βοζαντινολόγον Rambaud. L'empire Grec III N° 2, (1870), σ. 233.

Τὴν μεγάλην αὐτὴν πόλιν, ἐπίσημον εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, περιφανή εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τὸν ἀδάμαντα αὐτὸν τῶν ἀνακτηθεισῶν χωρῶν, τὴν πόλιν, ἣ ἐποία ὑπῆρξεν ἡ δευτέρα ἐπίσημος πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἔποια καὶ σήμερον εἶναι ἡ δευτέρα πρωτεύουσα τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος, ἠθέλησα νὰ καταστήσω γνωστοτέραν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον κύκλον ἔμοεθνῶν. Κατ' ἀρχὰς θὰ κάμω περιγραφικὴν ἐκθεσιν περὶ τῆς σημερινῆς πόλεως. Ἐπειτα θὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς ἱστορίας κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, διὰ νὰ δείξω τὰς περιπετείας καὶ τὰ παθήματα τῆς πόλεως καὶ τὴν λαμπρότητα αὐτῆς. Τὴν μεγάλην θέσιν τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν δεικνύει πρὸ πάντων ὁ κοινωνικὸς καὶ πνευματικὸς βίος, τοῦ ἔπολου θὰ ἐξεικονίσω τὰ σπουδαιότερα σιμμεῖα. Καὶ τέλος θὰ προσπαθῆσω νὰ περιγράψω μὲ συντομίαν, ἀλλὰ καὶ σαφήνειαν τὰ ἀψευδῆ τεκμήρια τῆς λαμπρότητός τῆς, τὰ περίλαμπρα αὐτῆς μνημεῖα βυζαντινῆς τέχνης, τὰ ἔποια περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ περίφημος πόλις, καὶ τὰ ἔποια μαρτυροῦσι λαμπρῶς καὶ τρανότερον παντὸς ἄλλου τεκμηρίου τὸν ἔνδοξον αὐτῆς μακραίωνα ἱστορικὸν βίον.

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑ ΠΑΛΑΙΑΝ ΧΑΛΚΟΓΡΑΦΙΑΝ